

ve nesebi hakkında kısa ve özlü bilgiler ihtiva eder. Sonraki eserlerde ismi geçmekte ve ondan nakiller yapılmaktadır. 2. Abdülazîz b. Ahmed ed-Dîrî'nî (ö. 694/1295). *Kitâbü Ğâyeti't-tahrîr* (Kahire 1315, 28 sayfa). Müellif bu küçük risâleyi, bir şahsın, Ahmed er-Rifâî'nin Benî Rifâa adlı bir Arap kabilesine mensup olduğuna dair sözlerini reddetmek ve onun seyyid olduğunu ispat etmek için yazmıştır. Elimizdeki ilk kaynaklardan biridir. 3. *Ümmül-berâhîn fi ba'zı menâkıbı sultânî'l-ârifin eş-şeyhî'l-kebîr es-seyyid Ahmed er-Rifâ'î* (Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 1123). İlk menâkıblardan biri olduğu anlaşılan eseri Brockelmann anonim olarak zikreder. Yine Brockelmann'ın *Behcetü's-şeyh Ahmed er-Rifâ'î* adıyla Saîd b. Hâlid es-Sillî tarafından yazıldığını ifade ettiği eserle, bazı küçük farklılıklar bir tarafa bırakılırsa, aynı olduğu görülmektedir. 678 (1279) tarihlerinde veya daha önce yazılmış olması muhtemel olan eser, Rifâî hakkındaki rivayetleri ve bazı sözlerini ihtiva eden geniş bir menâkıbdır. Şehid Ali Paşa nüshasında adı verilmeyen ve Brockelmann tarafından başka bir isimle zikredilen müellifini, Rifâî kaynaklarına dayanarak Kâsım b. Muhammed b. Haccâc şeklinde tesbit etmiş bulunuyoruz. 4. İzzeddin Ahmed es-Sayyâd (ö. 670/1271). *el-Ma'ârifü'l-Muhammediyye fi vezâ'îfi'l-Ahmediyye* (İstanbul 1305). Müellif, Rifâî'nin torunu ve Rifâiyye'nin Sayyâdiyye kolunun kurucusudur. Eserin yazılı tarihi belli değildir. Rifâî hakkında yazılan en eski ve muteber eserlerden biridir. 5. Ahmed b. İbrâhim el-Fârûsî (ö. 694/1294). *İrşâdül-müslimîn li-tarîkatı şeyhî'l-müttakîn* (İstanbul 1307). Rifâî ile ilgili eserlerin en sistematığı olup birçok yeni bilgi ihtiva eder. Müellif, Rifâî'nin müridi Ömer el-Fârûsî'nin torunudur ve rivayetlerinin şifahî kaynağı umumiyetle dedesidir. 6. Abdurrahman Ebül-Ferec el-Vâsıtî (ö. 744/1343). *Tabakâtü hırkatî's-şûfiyye el-müsemma Tiryâku'l-muhibbîn* (Kahire 1305). Müellif, yukarıda adı geçen *İrşâdül-müslimîn* yazarına intisap etmiş bir mutasavvıftır. Ahmed er-Rifâî'nin Halife Müstencid'e gönderdiği mektup sureti gibi bazı yeni bilgi ve malzemeyi ihtiva eder. 7. Abdullah Muhammed Sirâceddin el-Mahzûmî (ö. 885/1480). *Şihâhu'l-aḥbâr* (İstanbul 1306). Yukarıda adı geçen eserlerden oldukça sonra yazılmakla birlikte, müellifin yaşadığı devre kadar Rifâî'nin soy ve

tarikâtından gelenlerden bahsettiği ve bizim göremediğimiz birçok eserden faydalandığı için Rifâî menkıbe ve kaynakları arasında mühim bir yer tutmaktadır. 8. Ebû Bekir b. Abdullah el-Ayderûsî (ö. 914/1508). *en-Necmü's-sâ'î fi kerâmâtü üstâzî'l-kebîr er-Rifâ'î* (Süleymaniye Ktp., Hasib Efendi, nr. 423). Üslûp itibarıyla diğer menâkıblardan bir hayli farklıdır. Bazı rivayetler ilk kaynaklara göre oldukça değişikliklere uğramıştır. Menâkıbın ilk yarısında Anadolu'da faaliyet gösteren bazı Rifâîler'in adları geçmektedir. Heidelberg Kütüphanesi'ndeki (nr. A 179/2), *Şifâ'ül-es-kâm fi sîreti gavsî'l-enâm* adlı kitabın *en-Necmü's-sâ'î*'nin bir başka nüshası olduğunu tesbit etmiş bulunuyoruz. Nitekim matbu nüsha da (Kahire 1970) Süleymaniye ve Heidelberg nüshalarının bazı ufak farklarla aynıdır. 9. *Şifâ'ül-eskâm fi sîreti gavsî'l-enâm* (Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 3461). *Tiryâku'l-muhibbîn*'de adı geçen bu Farsça eserin, Ahmed er-Rifâî'nin sağlığında yazıldığını, müellifin kitabı takdim için Rifâî'ye getirdiğinde onun ölüm haberini aldığını *en-Necmü's-sâ'î* adlı eserden öğreniyoruz. Ancak *Tiryâku'l-muhibbîn*'den ve Abdullah el-Yâfi'nin (ö. 768/1366) *Hulâşatü'l-mefâḥir*'inden iktibaslar yapıldığına göre Ahmed er-Rifâî'nin sağlığında yazıldığı söylenen menâkıb olması mümkün değildir. Bazı yönleriyle *en-Necmü's-sâ'î*'ye benzeyen eserin başka bir nüshasını görmeden müellifi ve adı hakkında kesin bir hüküm vermek mümkün değildir. 10. Ebül-Hüdâ es-Sayyâdî (ö. 1909). *Kılâdetü'l-cevâḥir* (Beyrut 1301). Birçok kaynaktan istifade edilerek hazırlanan bu kitap, Ahmed er-Rifâî hakkında en geniş biyografik eserdir. Bu Rifâî şeyhinin eserinden hareketle geçmiş devirlerde yazılan eserlerin izini tesbit etmek mümkündür. 11. Kenan Rifâî (ö. 1950). *Ahmed er-Rifâî* (İstanbul 1340). Ahmed er-Rifâî hakkında Türkçe yazılmış en geniş biyografi kitabıdır. İlk doksan sayfası Rifâî'nin hayatı, menâkıbı ve sözlerine, 121-169. sayfaları tarikâtın âdâb ve erkânına ayrılmış, sonundaki 103 sayfalık ekte *ahzâb** ve *evrâd** hareketleri olarak verilmiştir.

Yukarıda sayılan bu eserlere Ahmed b. İbrâhim el-Fârûsî'nin *en-Nefḥatü'l-miskiyye* (İstanbul 1301), Ali b. Hasan el-Vâsıtî'nin (ö. 733/1333) *Hulâşatü'l-iksîr* (Kahire 1306) adlı eserleri de ilâve edilmelidir.

BİBLİYOGRAFYA:

Abdülkerîm b. Muhammed er-Râfî, *Sevâdü'l-'ayneyn fi menâkıbî'l-ğavs Ebi'l-'Alemeyn*, Kahire 1301, s. 3-26; Sibt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'l-zamân*, s. 370-371; İzzeddin Ahmed es-Sayyâd, *el-Ma'ârifü'l-Muhammediyye fi'l-vezâ'î fi'l-Ahmediyye*, İstanbul 1305, s. 2-68; İbn Halikân, *Vefeyât* (nşr. F. Wüstenfeld), Kahire 1367/1948, I, 154-155; Abdülazîz b. Ahmed ed-Dîrî'nî, *Kitâbü Ğâyeti't-tahrîr*, Kahire 1315, s. 6-27; Ahmed b. İbrâhim el-Fârûsî, *en-Nefḥatü'l-miskiyye fi's-sülaleti'l-Rifâ'îyyeti'l-zekiyye*, İstanbul 1301, s. 6-12; a.mlf., *İrşâdül-müslimîn li-tarîkatı şeyhî'l-müttakîn*, İstanbul 1307, s. 22-39, 89-92, 126-127; Şattanüfî, *Behcetü'l-esrâr ve ma'dinü'l-envâr*, Kahire 1330, s. 236; Ali b. Hasan el-Vâsıtî, *Hulâşatü'l-iksîr*, Kahire 1306, s. 5-19, 27-35, 65-72; Abdurrahman Ebül-Ferec el-Vâsıtî, *Tabakâtü hırkatî's-şûfiyye*, Kahire 1305, s. 3, 32-35; a.mlf., *Tiryâku'l-muhibbîn fi sîreti sultânî'l-ârifin*, Bibliothèque Nationale de Paris, code 5291, vr. 243-270; Zehebî, *el-İber*, Kahire 1948, I, 154-155; a.mlf., *A'lâmü'n-nubelâ*, XXI, 77-80; Sübkî, *Tabakât*, VI, 23-27; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XIII, 342; İbn Hacer, *ed-Dürrerü'l-kâmine*, III, 37; Muhammed Sirâceddin el-Mahzûmî, *Şihâhu'l-aḥbâr*, İstanbul 1306, s. 63-73, 76-83, 138; Süyûtî, *eş-Şerefü'l-muḥtem*, Kahire 1307, s. 6; Şâ'rânî, *et-Tabakât*, s. 140-145; Münâvî, *el-Kevâḳib*, II, 75-79; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, IV, 259-261; Harîrîzâde, *Tibyân*, II, vr. 52*-62*; Ebül-Hüdâ es-Sayyâdî, *Kılâdetü'l-cevâḥir*, Beyrut 1301, s. 5-23; a.mlf., *Kitâbü'l-Kenzî'l-muḥtalem*, İstanbul 1313; Kenan Rifâî, *Ahmed er-Rifâî*, İstanbul 1340; Brockelmann, *GAL*, I, 780-781; Yunus es-Sâmerîrî, *Seyyid Ahmed er-Rifâ'î ḥayâtü-hü ve âşârüh*, Bağdad 1970, s. 85-101; Mustafa Tahralı, *Ahmad al-Rifâ'î, sa Vie, son oeuvre et Tariqa* (doktora tezi, 1973), Sorbonne Nouvelle Paris III; D. S. Margoliouth, "Ahmed Rifâ'î", *IA*, I, 203-204. MUSTAFA TAHRALI

AHMED RİFAT EFENDİ, Topal

(bk. RİFAT EFENDİ, Topal).

AHMED RİFAT EFENDİ,

Yağlıkcızâde

(ö. 1895)

Tanzimat dönemi ansiklopedi yazarı, ahlâkçı ve tarihçisi.

İstanbul'da doğdu. Daha çok Yağlıkcızâde adıyla tanınan Şâbanzâde ailesinden Ispartalı Mehmed Emin Efendi'nin oğludur. Küçük yaşta maliyeye girdi, burada yetişti ve sırasıyla Bahriye muhasebeciliği, İdâre-i Bahriyye reisliği, Girit defterdarlığı, İzmir Rûsumat müdürlüğü, Islahat Komisyonu üyeliği, Eshâm-ı Fevkalâde müdürlüğü, Selânik defterdarlığı gibi memuriyetlerde bulunduktan sonra Muhâsebât-ı Atıka muhasebeciliğinden emekli oldu. 1895 yılı başlarında vefat etti. Kabri Fatih'te Emîr Buhârî Tekkesi'ndedir.

Devlet hizmetlerinin yanı sıra ilmî çalışmalar yapan ve kaynaklarda ressam olduğu kaydedilen Ahmed Rifat Efendi, tarihe ve ahlâka dair bazı eserler kaleme almış, fakat daha çok *Lugat-ı Târihiyye ve Coğrafiyye** adlı kitabı ile tanınmıştır. Bu eser, aslında meşhur şahıslar ve müelliflerin biyografileri, önemli olaylar, tarih boyunca kurulmuş devletler, milletler ve belli başlı şehirlerin tarihî coğrafyaları hakkında alfabetik maddeler halinde bilgiler verdiğinden dolayı kapsamlı bir tarih ve coğrafya sözlüğü sayılırsa da, öteki ilim ve fenlere dair pek çok bilgiyi de ihtiva etmesi bakımından genel bir ansiklopedi niteliği taşımaktadır. *Lugat-ı Târihiyye ve Coğrafiyye*, Osmanlılar'da XIX. yüzyılda hazırlanmasına ferdi olarak teşebbüs edilip tamamlanabilmiş ansiklopedi çalışmalarının iyi bir örneği kabul edilebilir. Bazı yanlış ve eksikliklerine rağmen, günümüzde bile müracaat kitabı olma özelliğini koruyan eser, ilk iki cildi 1299, son beş cildi ise 1300 tarihinde olmak üzere, yedi cilt halinde İstanbul'da basılmıştır.

Ahmed Rifat Efendi'nin diğer eserleri şunlardır: 1. *Nakdû't-tevârih*. Yaratılıştan 1878 yılına kadar gelen bir genel tarihtir. Kronolojik olarak özet bilgiler veren bir el kitabı olup kaynak eser niteliğini taşımamaktadır (İstanbul 1296). 2. *Tasvîr-i Ahlâk*. Alfabetik bir ahlâkî terimler sözlüğüdür (İstanbul 1305). Eser, aynı zamanda Latin harfleriyle de neşredilmiştir (İstanbul 1975). 3. *Bergü-zâr*. Kınalızâde'nin *Ahlâk-ı Alâî*'sinden özetlediği bir kitaptır (Hanya 1291). Bu eser *Bergüzâr-ı Ahlâk* adıyla iki kere daha basılmıştır (İstanbul 1315, 1318).

BİBLİYOGRAFYA:

Ahmed Rifat Yağlıkcıâde, *Nakdû't-tevârih*, İstanbul 1296, s. 3-5; *Sicill-i Osmani*, II, 410; *Osmanlı Müellifleri*, III, 61; Babinger (Üçok), s. 408; Gövsa, *Türk Meşhurları*, s. 325; TDEA, I, 75.

ABDÜLKADİR ÖZCAN

AHMED-i RÜMÎ

(أحمد رومی)

(ö. 750/1349 [?])

Hindistan'da

Mevlevîliği yaymaya çalışan
Anadolulu bir sûfî ve müellif.

Hayatı hakkında kendi eserlerinden çıkarılan bazı mâlumatın dışında bir şey bilinmemektedir. Bu yüzden o çok defa Osmanlı dönemi müelliflerinden Ah-

med-i Rûmî-yi Akhisârî (ö. 1041/1631-32) ile karıştırılmış, hatta *Deķā'ıku'l-hakā'ık* gibi bazı eserleri de Akhisârî'ye nisbet edilmiştir (bk. *Osmanlı Müellifleri*, I, 26). Halbuki bunların aynı şahıs olmalarına imkân yoktur. Zira, eserlerini 720 (1320) ve 727'de (1327) yazmış (bk. Alphons C. M. Hamer, *Studia Iranica*, III, 238) ve bu eserlerinden biri 924'te (1518) istinsah edilmiş bulunan Ahmed-i Rûmî'nin, 1041'de (1631-32) ölen Akhisârî olması düşünülemez. Kâtip Çelebi'ye dayanarak (bk. *Keşfü'z-zunûn*, II, 1362) onun 717'de (1317) ölen Ahmed b. Muhammed er-Rûmî el-Hanefî ile aynı kişi olduğu da ileri sürülmüştür. Ancak bu da gerçekte bağdaşmaz; zira elimizde Ahmed-i Rûmî'ye ait olan ve Ahmed b. Muhammed'in ölümünden on yıl sonra yazılmış bulunan bir eser vardır. Ahmed-i Rûmî'nin Sultan Veled'in torunu Muzafferüddin Ahmed Paşa (ö. 740/1340) olduğunu söyleyenler de olmuştur (bk. Massignon, s. 111). Bu da doğru değildir; çünkü kaynaklarda Ahmed Paşa'nın yazarlığı ile ilgili herhangi bir bilgi yoktur.

Ahmed-i Rûmî *Deķā'ıku'l-hakā'ık* adlı eserini yazdığı sırada (720/1320) eli yaşında olduğuna göre (bk. Alphons C. M. Hamer, *Studia Iranica*, III, 234) 670 (1271-72) yılında doğmuş olmalıdır. Anadolu'nun neresinde doğduğu belli değildir. Hindistan'a ne zaman gittiği de bilinmemektedir. Ancak *ed-Deķā'ık fi't-tarîk* adlı eserinde (XXXVII. fasıl) deniz kenarında Alâna adlı bir şehirden söz etmektedir ki tavsifinden buranın Alanya olduğu anlaşılmaktadır. Alanya'dan deniz ve kara yolu ile Hindistan'da Ganj'in doğusunda, Leknev ve Zaferâbâd civarındaki Avad'a (Oudh) gitti. *Ümmül-kitâb* adlı eserinde (XXXII. fasıl) bu şehri tasvir eder. Hindistan'da öylesine büyük bir ün sağladı ki hükümdar onu saraya davet ettiği halde o bu daveti kabul etmedi; kırk sekiz beyitlik bir kaside yazıp kendisini davet için gelenlerle hükümdara gönderdi. Bu arada Bengal'e gitti. Buradan arkadaşlarına yazdığı bir kasidede Bengal'deki emîr ve onun hizmetçilerinden memnun kalmadığını bildirmekte, devlet adamlarıyla âlimlerin kıskançlıklarından dert yamaktadır. Ahmed-i Rûmî'nin ölüm tarihi belli olmamakla birlikte en geç 750 (1349) tarihlerine kadar yaşadığı tahmin edilmektedir.

Eserleri. 1. *Deķā'ıku'l-hakā'ık*. Farsça kadar Arapça'ya da vâkıf olduğu an-

laşılan Ahmed-i Rûmî'nin Farsça eserlerinin başında *Deķā'ıku'l-hakā'ık* adlı kitabı gelmektedir. Bu ad mevcut el yazmalarının çoğunda burada kaydedildiği gibi ise de bazılarında *Hakā'ıku'd-deķā'ık* ve *Hakā'ık* ve *Deķā'ık* biçiminde geçmektedir. Ancak kitabın tertip ve muhtevasına bakıldığında bu son ad daha doğru gibi görünmektedir. Seksen fasıldan ibaret olan eserde her fasılın başında yer alan âyet ve hadislerin "hakâik", bunları açıklamak üzere anlatılan fıkralarla *Meşnevî* ve *Dîvân-ı Kebîr*'den alınmış parçaların da "dekâik" diye adlandırıldığı ve eserin adının buradan geldiği kabul edilebilir. Müellif eserin önsözünde, Allah'a hamd ve Peygamber'e salât ve selâmdan sonra Mevlânâ'nın soyunu baba tarafından Hz. Ebû Bekir'e, anne tarafından da ünlü sûfî İbrâhim Edhem'e bağlar. Etrafindakilerin kendileri için âhirette kurtulma vesilesi olur ümidiyle bir kitap yazmasını istediklerini anlatır. Eserde her fasıl bir âyet veya hadisle başlar. *Meşnevî* ve *Dîvân-ı Kebîr*'den parçalar nakledildikten sonra konu ile ilgili dinî ve ahlâkî nitelikte fıkralar anlatılır. Bazı yazarlarca (meselâ Fûrûzanfer) *Meşnevî*'nin şerhi olarak tanıtılan bu eserin böyle bir niteliği yoktur. Kitabın Türkiye ve dünya kütüphanelerinde çok sayıda yazmaları vardır. Türkiye'deki başlıca yazmaları şunlardır: Millet Kütüphanesi, Ali Emîrî, Farsça Eserler, nr. 978; Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi, nr. 2248 (istinsahı 924); Şehid Ali Paşa, nr. 1349; İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, FY, nr. 942; Mevlânâ Müzesi, nr. 2102, 2103 (dünya kütüphanelerindeki diğer yazmaları için bk. Alphons C. M. Hamer, *Studia Iranica*, III, 248-249). 2. *ed-Deķā'ık fi't-tarîk*. Bir tarikat âdâbı kitabı niteliğindedir. *Meşnevî*'nin etkisi ile konulara çok defa "bişnev" (dinle!) hitabı ile başlanır. *Meşnevî* vezninde (remel) yazılmış olan bu eser semâ için zaman, mekân ve ihvan'a ihtiyaç olduğunu bildirmekle beraber tarikat âdâbı ile ilgili olarak buradan verilen bilgiler Türkiye'deki uygulamalardan farklıdır. Alphons C. M. Hamer *ed-Deķā'ık fi't-tarîk*'in Kahire'de Dârü'l-kütüb, nr. 59'da kayıtlı bir yazma nüshasını geniş olarak tanıtmıştır (bk. *Studia Iranica*, III, 233 vd.). 3. *Ümmül-kitâb*. Kırk bölümden oluşan bu eser bazı yazarlar (meselâ Blochet) tarafından bir "kırk hadis" kitabı olarak kabul edilmiş ve *Deķā'ıku'l-hakā'ık*'le birleştirilmek istenmiştir. Ancak bu iki eser arasında birta-